

הדופק הפלסטיני-ישראלי: סקר משותף (2016-2018)

דוח מסכם

תפקידה של דעת הקהל בקיבוע / פתרון הסכסוך הפלסטיני-ישראלי

ח'ליל שקאקי ודליה שיינדלין

דצמבר 2018

במימון האיחוד האירופי, נציגות הולנד ברמאללה ו-UNDP/PAP בשם נציגות יפן בפלסטין.

המרכז הפלסטיני למחקרים ולמדיניות (PSR) הוא מוסד עצמאי ללא כוונות רווח וקבוצת חשיבה העוסקת בניתוח מדיניות ומחקרים אקדמיים. המכון נוסד בשנת 2000 במטרה לקדם חקר וידע בנושאים העומדים על סדר היום של הפלסטינים בשלושה תחומים: פוליטיקה וממשל מקומי, ניתוח אסטרטגי ויחסי חוץ, וסקרי דעת קהל. מכון PSR עורך מחקרי מדיניות, סקרים השוואתיים וסקרי דעת קהל ומארגן צוותי משימה, קבוצות למידה, מפגשים וכנסים. עבודת המכון מתמקדת בסוגיות מדיניות עכשוויות תוך הסתמכות על ראיות אמפיריות ככלי שנועד לקדם מחקר והבנה.

סקר הדופק הפלסטיני-הישראלי המשותף נערך על ידי המרכז הפלסטיני למחקרים ולמדיניות ברמאללה, בשיתוף עם המכון הישראלי לדמוקרטיה ומרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום באוניברסיטת תל אביב. הסקר נערך במימון האיחוד האירופי, נציגות הולנד ברמאללה ו-UNDP/PAPP בשם נציגות יפן בפלסטין. חמישה סקרי דופק משותף נערכו בין יוני 2016 לבין יוני-יולי 2018. המדגם מקרב הפלסטינים נע בין 1270 ל-2150 בוגרים שהשתתפו בריאיון פנים אל פנים בגדה המערבית, במזרח ירושלים וברצועת עזה. המדגם הישראלי נע בין 900 ל-1600 ישראלים, תוך דגימת יתר של מתנחלים וערבים בחלק מהסקרים. טעות הדגימה המרבית נעה בין +2.5% ל-3%.

בסקרים נבחנו סעיפים מפורטים של הסדר שלום כולל, תמריצים שיכולים לשנות את דעתם של מתנגדים, תפיסות לגבי הצד השני, רמות חוסר אמון ופחד מפני האחר, ותרחישים חילופיים לפתרון שתי המדינות, כולל מדינה אחת עם ובלי שוויון זכויות לכול וקונפדרציה של שתי מדינות.

הסקרים תוכננו ונערכו תחת פיקוחו של ד"ר ח'ליל שקאקי, מנהל המכון הפלסטיני למחקר, ואליד לדאווה, מנהל יחידת הסקרים של מכון המחקר הפלסטיני, ד"ר תמר הרמן, המנהלת האקדמית של מרכז גוטמן למחקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה וד"ר דליה שיינדלין וד"ר אפרים לביא ממרכז תמי שטיינמן.

העמדות והדעות שבאות לידי ביטוי בדוח זה מייצגות את דעתם של המחברים ולא בהכרח משקפות מדיניות רשמית או עמדה של האיחוד האירופי, של נציגות הולנד ברמאללה של ה-UNDP/PAPP או של נציגות יפן בפלסטין.

המרכז הפלסטיני למחקרים ומדיניות

ת.ד. 76, רמאללה, פלסטין

טל': +970-2-2964933

פקס: +970-2-2964934

pcpsr@pcpsr.org

www.pcpsr.org

תפקידה של דעת הקהל בקיבוע / פתרון הסכסוך הפלסטיני-ישראלי

ח'ליל שקאקי* ודליה שיינדלין*

* מנהל המרכז הפלסטיני למחקרים ולמדיניות, רמאללה, פלסטין

** מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב

אילו הנציגים הפלסטינים והישראלים היו מגיעים להסכם שלום בשלב כלשהו במהלך עשרים השנה האחרונות, דעת הקהל משני הצדדים הייתה תומכת בו. אפשר להניח שזה גם המצב היום, אך השגת תמיכה תהיה קשה יותר, כיוון שנקודת המוצא – בסיס התמיכה הראשוני – נמוכה יותר. כיום, מנהיגים פוליטיים יצטרכו לעבוד קשה יותר כדי לשכנע שיעור מספיק מהמתנגדים בשני הצדדים. אותם מנהיגים יצטרכו תוספות ותיקונים שונים להסכם, וכמו כן תהיה חשיבות לקיומן של ערבויות חיצוניות. בנסיבות המתאימות, יוכל להימצא רוב בשני הצדדים שיתמוך בהסדר קבע סופי. הציבור, אם כן, אינו מהווה מכשול ישיר לשלום.

עם זאת, הציבור בשני הצדדים גם לא מהווה כוח מניע הדוחף לשלום. הציבור לא תופס פיקוד ודורש מהמנהיגים להוביל ולקדם. הייאוש הציבורי מסייע בשימור הסכסוך ומבטיח את הנצחתו. אחוז ניכר מהישראלים ומהפלסטינים בחרו או היו בוחרים מנהיגים שאין כמעט סיכוי שיובילו לשלום. דעת הקהל בצד הפלסטיני ובצד הישראלי, אם כן, אינה מעכבת את קידומו של הסכם, אך גם לא תקדם מהלך כזה ללא שינוי משמעותי בנסיבות.

השאלה המנחה במחקר זה הייתה אם ניתן לתעל את דעת הקהל אל מעבר לתחושה הקיימת של אינרציה וייאוש. המחקר חיפש דרכים למנף את פוטנציאל התמיכה הציבורית תוך בחינה של אמצעים שונים שיסייעו למצוא רוב שיתמוך בהסכם.

כדי לעשות זאת אנו בוחנים את ההיבטים הבאים:

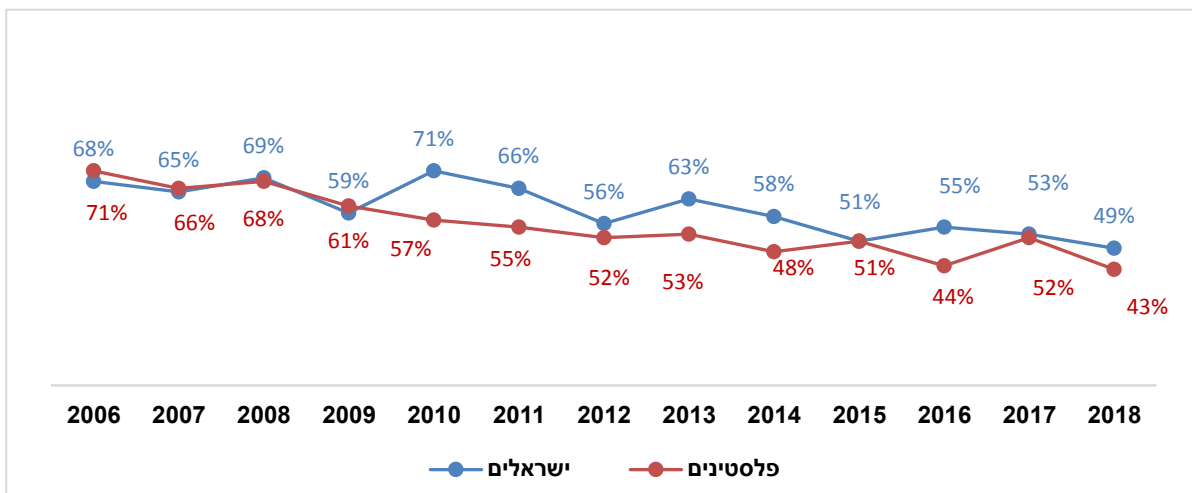
- מה קרה לתמיכה בפתרון שתי המדינות, ומהן הסיבות העיקריות לשחיקה באחוזי התמיכה לאורך השנים? אילו קבוצות באוכלוסייה מניעות את הירידה בתמיכה?
- מהי מפת הדעות הקיימת בנוגע לסעיפים מפורטים של פתרון שתי-המדינות, איזה סעיפים מהווים מכשלות עבור כל אחד מהצדדים, כאשר בוחנים כל אחד מהם בנפרד?
- האם עמדות הן דבר גמיש ודינאמי? הניסיון שנצבר לאורך עשורים שבהם נערכו שינויים במדיניות ובמשא ומתן מעיד שכן. על בסיס זה שאלנו לאורך הפרויקט: האם אפשר לאשש את הקביעה שעמדות הן אכן גמישות? מה יכול לשנות את הדינמיקה של שחיקה איטית ברמת התמיכה, וכיצד אפשר להשיג רוב שיצהיר כי יתמוך בהסכם שלום בעתיד?

I. הבשורות הרעות: דעיכה בתמיכה בפתרון שתי המדינות והסיבות לשינוי

לאורך שלוש השנים שבהן נערך המחקר, התמיכה בפתרון שתי המדינות ירדה בהדרגה בשני הצדדים – אין מדובר בהתרסקות, אלא בדעיכה איטית.

בעשור האחרון נצפתה הקשחה בעמדות, הן בקרב הפלסטינים והן בקרב הישראלים. תוצאות הסקרים העדכניים¹ מעידות על כך, כפי שאפשר לראות בתרשים 1 להלן. הממצאים מעידים על דעיכה בתמיכה בפתרון שתי המדינות בין השנים 2006 ו-2018, מ-71% בקרב הפלסטינים ל-43% כיום, ומ-68% בקרב הישראלים ל-49% כיום. זוהי רמת התמיכה הנמוכה ביותר בתוכנית שנמדדה בשני הציבורים במהלך השנתיים האחרונות שבהן נערך סקר "הדופק המשותף", הנמוכה ביותר מזה יותר מעשור, מאז החלה הצניחה העקבית בתמיכה, והנמוכה ביותר מזה כשני עשורים שבהן נערכים סקרים בקרב פלסטינים וישראלים.

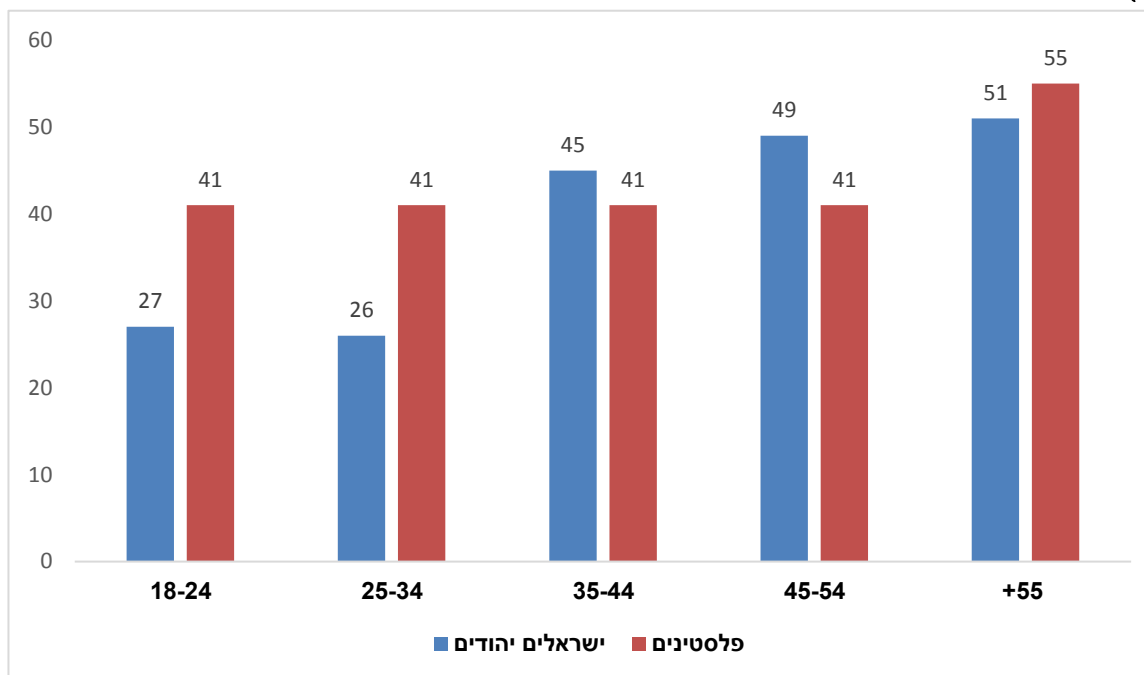
תרשים 1: תמיכה בפתרון שתי המדינות בקרב פלסטינים וישראלים בין השנים 2006 ו-2018

ההיבט המטריד ביותר של הצניחה ברמת התמיכה בפתרון שתי המדינות הוא העובדה שצעירים בעיקר נוטים לתמוך בו פחות. כפי שאפשר לראות בתרשים 2 להלן, פלסטינים וישראלים יהודים בגילים 18 עד 24 הביעו את מידת התמיכה הנמוכה ביותר בהסכם. למעשה, בקרב ישראלים יהודים, רק 27%, בהשוואה ל-51% בקרב בני 55 ומעלה, עדיין תומכים בהסכם. בקרב הפלסטינים נמצא פער נמוך יותר בין שתי הקבוצות, עם 41% ו-55% תומכים בהתאמה. העובדה שהגיל הוא גורם משפיע מולידה תובנות רבות. ייתכן שמגמה זו מרמזת על צניחה עתידית נוספת בשיעורי התמיכה בפתרון זה.

¹ כל הממצאים נלקחו מתוך סקר הדופק הפלסטיני-ישראלי המשותף, פרויקט מחקר פלסטיני-ישראלי משותף במימון האיחוד האירופי וגורמים נוספים. הסקר הפלסטיני-ישראלי המשותף תוכנן ונערך על ידי המרכז הפלסטיני למדיניות ולמחקרים ברמאללה, בשיתוף ומרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום באוניברסיטת תל אביב. הנתונים שנשאבו מתוך הסקרים נותחו על ידי ח'ליל שקאקי וואליד לדאוודה מהמרכז הפלסטיני למחקרים, ועל ידי דליה שיינדלין ודוד רייס ממרכז תמי שטיינמן. תוצאות הסקר נגישות באתר: <http://pcpsr.org/en/node/680>

תרשים 2: תמיכה בפתרון שתי המדינות ובשלוש אפשרויות חליפיות בקרב פלסטינים וישראלים-יהודים על פי קבוצות גיל (יוני 2018)

ממצאים נוספים מאששים את מגמת הדעיכה בתמיכה בפשרה. כך למשל, התמיכה בחבילה כוללת של הסדר שלום בהתאם לתנאים של מתווה קלינטון משנת 2000, יוזמת ז'נבה מ-2003 ותוצאות המשא ומתן הביטורלי בין הנשיא הפלסטיני מחמוד עבאס לבין ראש ממשלת ישראל לשעבר אהוד אולמרט צנחה במהלך 15 השנים האחרונות.² בדצמבר 2004, מיד לאחר מותו של יאסר ערפאת, התמיכה בחבילת שלום כוללת עמדה על 54% בקרב הפלסטינים ו-57% בקרב הישראלים היהודים, בדצמבר 2014 נרשמו רק 38% תמיכה בקרב הפלסטינים ו-41% בקרב היהודים הישראלים. ביוני 2018, בתגובה לשאלה שבה הוצגה חבילת הסדר דומה (אם כי לא זהה), רק 37% מקרב הפלסטינים ו-39% מקרב הישראלים היהודים הביעו תמיכה (46% בקרב כלל הישראלים, בזכות אחוזי תמיכה גבוהים בקרב הערבים אזרחי ישראל).

ובכל זאת, שיעור התומכים בפתרון שתי המדינות הוא עדיין הגבוה ביותר בשני הצדדים בהשוואה לתומכים בפתרונות אחרים.

הסברים לדעיכה בתמיכה

אנו מזהים שלושה מקורות עיקריים להתנגדות ולדעיכה בתמיכה:

ראשית, כמו בעבר, חלק מההתנגדות לפתרון שתי המדינות נובע ממערכת הערכים של קבוצות מיעוט המבטאות מוטיבציה גבוהה והתנגדות רבה מסיבות אידיאולוגיות: הדתיים הלאומיים והחרדים מהצד הישראלי, והמוסלמים הקיצוניים מהצד הפלסטיני. למעשה, רוב הפלסטינים, קרוב ל-70%, הם חילונים לאומיים ולא מוסלמים קיצוניים. באופן דומה, כמעט 80% מהישראלים הם חילונים או מסורתיים; רק כחמישית עד רבע מהם דתיים או חרדים. עם זאת, אלו המגדירים עצמם כמסורתיים נוטים יותר להתנגד לשלום לעומת יהודים חילונים, אם כי מסיבות שונות מעט מאלו של האופוזיציה הנוקשה והאידיאולוגית

²חבילת ההסדר שהוצגה כללה רכיבים כגון: מדינה פלסטינית מפורזת, נסיגה ישראלית לגבולות הקו הירוק עם חילופי שטחים, איחוד משפחות בישראל ל-100,000 פליטים פלסטינים, מערב ירושלים כבירת ישראל ומזרח ירושלים כבירת פלסטין, הרובע היהודי והכותל המערבי בריבונות ישראלית והרובעים המוסלמי והנוצרי וכן הר הבית / מתחם אל-אקצא בריבונות פלסטינית, והצהרה על קץ הסכסוך על היעדר תביעות נוספות.

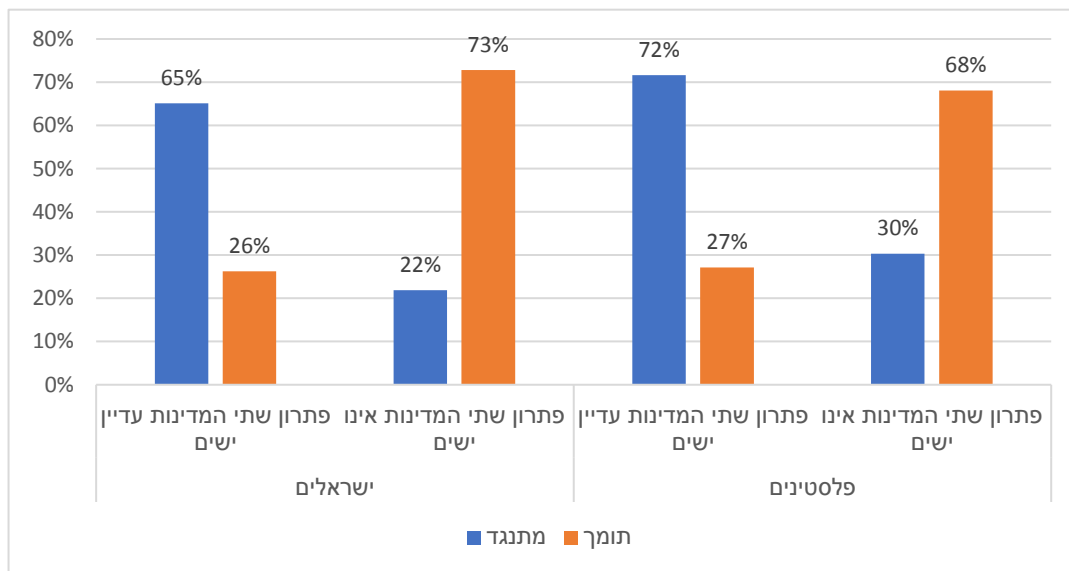
שמבטאים רוב הישראלים הדתיים.

שנית, תפיסת הצד השני היא שלילית בדרך כלל; רק מיעוט מקרב כל אחד מהצדדים הביע אמון בצד השני או מאמין שהצד השני תומך בשלום. הרוב בשני הצדדים מאמין שהצד השני אינו רוצה שלום, אינו אמין, אינו תומך בפתרון שתי המדינות ומאמין שהצד השני מטפח שאיפות ארוכות שנים אך נסותרות לביטול זכות הקיום של הצד שלו.

שלישית, ההתפתחות העיקרית במהלך שני העשורים האחרונים היא דעיכה ברורה באמונה שפתרון שתי המדינות אכן ישים. כיום, בשני הציבורים הובע ספק רב באשר לאפשרות ליישם את פתרון שתי המדינות לאור התפשטותן של ההתנחלויות: ביוני 2018, רוב מקרב הפלסטינים (56%) והאחוז הגבוה ביותר מבין הישראלים (47%) אמרו שהפתרון אינו ישים עוד, נתונים המעידים על מגמת עלייה קלה בשני הצדדים לעומת סקרים קודמים. אכן, תפיסת היישומות היא מנוע הכרחי לתמיכה בפשרה. הדעיכה בתפיסת היישומות מקבילה לדעיכה בתמיכה, כפי שמראה התרשים הבא.

תרשים 3: תפיסת היישומות והתמיכה בפתרון שתי המדינות בקרב פלסטינים וישראלים

"האם אתה תומך בפתרון שתי המדינות או מתנגד לו?" (% התמיכה או ההתנגדות לפתרון שתי המדינות ביחס לתפיסתו כמעשי/ישים לא מעשי/בלתי ישים)

הדעיכה הן בתפיסת היישומות והן ברמת תמיכה מובנת כאשר מתייחסים למגמות בצד הישראלי: קיימת מגמת דעיכה ברורה במדדים אלו בקרב השמאל, החילונים ובמידה מסוימת גם בקרב אנשי המרכז, יותר מאשר בימין (שנקודת המוצא שלהם נמוכה יותר ושומרים על רמת תמיכה קבועה פחות או יותר). קבוצות אלו אינן מתנגדות לפתרון שתי המדינות מסיבות אידיאולוגיות, אך כאשר חבריהן סבורים שהפתרון אינו ישים עוד, הם מאבדים תקווה ולכן גם מפסיקים לתמוך.

II. מיפוי המתנגדים: אילו היבטים במשא ומתן ובהסדר מהווים מוקשים?

בסוגיות ליבה מסוימות, הישראלים מהווים אבן נגף קשה הרבה יותר לעומת הפלסטינים; בסוגיות אחרות, הבעיה מצויה דווקא בקרב הפלסטינים.

באופן כללי ביותר, הישראלים מרגישים בנוח עם הסטטוס קוו של כיבוש מתמשך, בעוד שהפלסטינים אינם שבעי רצון. הפער בולט עוד יותר כאשר מתבוננים בתשובות לשאלה בנוגע לתנאי החיים בפלסטין ובישראל. הישראלים הביעו שביעות רצון באופן כללי: כמחצית מהם שאמרו שהמצב טוב ורק 18% אמרו ביוני 2018 שהמצב רע או רע מאוד (שאר התשובות נעו בין שני הקטבים הללו); מקרב הפלסטינים, רק 15% הביעו שביעות רצון, בעוד שהרוב המוחלט, 62%, אמרו שהמצב רע. ככל שהישראלים מרגישים יותר בנוח עם המצב הקיים, כך גדל הסיכוי שימשיכו לתמוך בפוליטיקאים ובמדיניות מהצד הימני של המפה הפוליטית. רוב הישראלים, כולל הזרם המרכזי, עדיין מתנגדים לפינוי התנחלויות, שהוא דרישה הכרחית בכל הסדר שלום.

הפלסטינים הפגינו גמישות מרשימה בסוגיות קריטיות מבחינת הצד הישראלי: דמוגרפיה ושמירה על רוב יהודי. כמעט מחצית מהפלסטינים מוכנים לקבל הסדר קבע שיאפשר רק ל-100,000 פליטים, במקום 6 מיליון, לשוב לאדמותיהם בתוך ישראל. מנגד, רוב הפלסטינים מתנגדים להכרה הודית של שתי המדינות כמדינות לאום של אזרחיהן, ומפגינים מחויבות חזקה לעיקרון של זכות השיבה אל תוך הקו הירוק – מה שמעורר התנגדות ותגובה חריפה בקרב ישראלים. יתר על כן, החלוקה הגיאוגרפית בין עזה בשליטת חמאס לבין הגדה המערבית בשליטת הרשות הפלסטינית וחוסר היכולת לבסס שיטה פוליטית דמוקרטית וחברה אזרחית פלורליסטית מהווים מכשול לבניית אמון הדדי עם החברה בישראל.

כאשר בוחנים את הסעיפים המפורטים של הסכם שתי מדינות על בסיס סבבים קודמים של משא ומתן ושינויים ברוח הזמן, קל לזהות את דפוס הפערים בין שני הצדדים. שני הצדדים חלוקים ביניהם באופן בולט סביב הסוגיות הבאות:

- פירוז המדינה הפלסטינית (59% מהישראלים תומכים, לעומת 20% בלבד בקרב הפלסטינים)
- הסדרי פליטים במסגרת פתרון שתי המדינות (48% מהפלסטינים תומכים, לעומת 21% בלבד מהישראלים היהודים)
- הסוגיה של חלוקת ירושלים במסגרת התוכניות ליצירת שתי מדינות זוכה לתמיכה מעטה בלבד, בין חמישית לרבע משני הצדדים, בעוד שהרוב דוחה אותה; ממצא זה שמר על עקביות לאורך תקופת המחקר.
- אפילו הסוגיה הבסיסית של גבולות שיחצו את השטח תוך חילופי שטחים זוכה לתמיכה של מיעוט משני הצדדים, אם כי התמיכה גבוהה יותר לעומת פשרות בירושלים.

III. סימנים מעודדים: מדוע הציבור אינו מהווה מכשול לשלום

על אף נקודת המוצא הפסימית, נמצאו שלושה מדדים מעודדים: נרשמה העדפה גבוהה יחסית למהלכים דיפלומטיים, אין פתרון אחר שזכה לתמיכה גבוהה יותר מפתרון שתי המדינות, והתמריצים שנועדו להגביר תמיכה בפשרה נמצאו כבעלי יעילות גבוהה.

ראשית, על אף ההתפתחויות המדאיגות בנוגע לתוכן של הסדר השלום, בשני הציבורים נרשמה העדפה לפתרון הסכסוך בדרכי שלום. ביוני 2018, יותר מארבעים אחוז מהפלסטינים (41%) ומהישראלים (45%) אמרו שהם מעדיפים הסכם שלום כדרך הטובה ביותר לשינוי הסטטוס-קוו. רק רבע (27%) מהפלסטינים וחמישית מהישראלים העדיפו מאבק אלים או מזוין כדרך לשינוי. אך גם בזה טמונות סכנות: שיעור הישראלים הסבורים ש"מלחמת הכרעה" היא השלב הבא עלה בשמונה אחוזים במהלך השנה האחרונה, מאז יוני 2017. אחוז הפלסטינים שתומכים בהתקוממות קפץ בדצמבר 2017 ואז שב וצנח ביוני. ממצאים אלו מעידים על המהירות

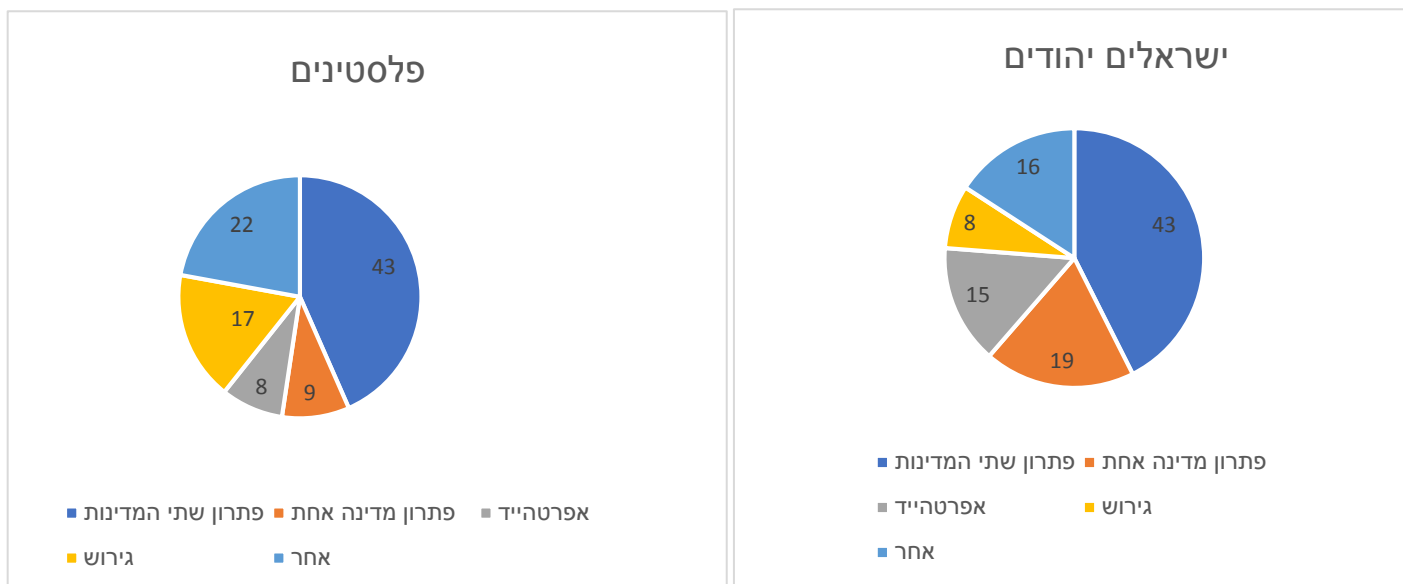
שבה הציבור בשני הצדדים יכול לשנות את מידת התמיכה במהלכים צבאיים. לאור המדיניות המסוכנת שנצפתה בעזה בנובמבר, סביר להניח שאחוזים ניכרים משני הצדדים עלולים לתמוך במלחמה נוספת.

הממצא החיובי השני הוא שעל אף הדעיכה ההדרגתית בתמיכה בפתרון שתי המדינות, זהו עדיין הפתרון הזוכה לרמת התמיכה הגבוהה ביותר בשני הציבורים. כפי שאפשר לראות בתרשימים הבאים, פתרונות חלופיים, כגון מדינה דמוקרטית אחת, מדינת אפרטהייד (שבה אחד הצדדים שולט בכל השטח ומונע זכויות שוות מהצד השני) וגירוש (שבו צד אחד מגרש או מבצע "טרנספר" של האוכלוסייה מהצד השני) זוכים לתמיכה פחותה לעומת הפתרון של שתי המדינות. הקבוצות העיקריות שתומכות בפתרונות החלופיים בכל אחד מהצדדים, אלו שתומכים אך ורק בפתרונות אלו, מהווים פחות ממחצית משיעורי התומכים בפתרון שתי המדינות (19% מקרב הישראלים היהודים תומכים במדינה אחת לעומת 43% בפתרון שתי המדינות; 17% מהפלסטינים תומכים בגירוש לעומת 43% בפתרון שתי המדינות), כפי שניתן לראות בתרשימים להלן.

תרשים 4: תמיכה בפתרון שתי המדינות ובשלוש אפשרויות חליפיות בקרב פלסטינים וישראלים יהודים, יוני

2018 (תומכים בפתרון שתי-המדינות לא נשאלו בנוגע לשלוש האפשרויות החליפיות)

"האם אתה תומך או מתנגד (לגבי כל אחת מהאפשרויות)?" (% יהודים ופלסטינים התומכים בכל אחת מהאפשרויות, אחרי הסרת חפיפה עם אפשרויות אחרות בסדר יורד: פתרון שתי המדינות, מדינה אחת דמוקרטית, מדינה אחת בלי זכויות שוות לצד השני, גירוש של הצד השני)

בחינה מקרוב של הפיצול בצד הפלסטיני מעלה כי התמיכה בפתרון שתי המדינות גבוהה יותר מהתמיכה בכל אחת מהאפשרויות האחרות הן בגדה המערבית והן ברצועת עזה, ומה שחשוב יותר בקרב תומכים של כל הפלגים מלבד חמאס: בקרב תומכי חמאס ב-2018, אחוז התמיכה הגבוה ביותר היה ב"אף אחד", ואחריו פתרון שתי-המדינות. דתיים אדוקים תומכים בפתרון שתי המדינות פחות לעומת דתיים – בדומה לישראלים יהודים.

בחינה דומה של הצד הישראלי-יהודי מראה שהתמיכה בפתרון שתי המדינות גבוהה יותר בקרב יהודים חילוניים ומסורתיים, אך לא בקרב דתיים (המעדיפים את פתרון האפרטהייד על פני האחרים) וחרדים (שבקרבם אחוזי התמיכה בפתרון שתי המדינות היו זהים לאחוזי התמיכה במדינת אפרטהייד). כאשר בוחנים את המפה הפוליטית בישראל, התמיכה הגבוהה יותר בפתרון שתי המדינות נמצאים בקרב אלו הממקמים את עצמם בצד השמאלי ובמרכז המפה הפוליטית, אך לא בקרב אלו המציגים עצמם כימנים. אלו הממקמים עצמם

בצד הימני של המפה הפוליטית מעדיפים את פתרון האפרטהייד.

ממצאים אלו מאששים את התובנה הראשונית שלנו, הקובעת שאף כי ניתן להשיג רוב לתמיכה בפתרון שתי המדינות, התהליך נבלם בגלל מיעוטים שמהווים גוש קשה של התנגדות בשני הצדדים.

הגורם השלישי והחשוב ביותר הוא הממצא העקבי לאורך השנתיים האחרונות שבהן נערכו הסקרים, הקובע כי ניתן להגדיל משמעותית את התמיכה בהסכם הכולל לרמות של יותר משני שלישי מהאוכלוסייה משני הצדדים אם קבוצות מסוימות יקבלו מענים לסוגיות משמעותיות עבורן. עבור הפלסטינים, למשל, התמריץ האפקטיבי ביותר, שישכנע את המספר הגדול ביותר של מתנגדים לתמוך בהסכם, הוא שחרור האסירים הפלסטינים כחלק מן ההסכם. תמריץ זה לבדו גרם ליותר ממחצית מהמתנגדים לשנות את דעתם ולתמוך בהסכם, וכך להעלות את אחוזי התמיכה בחבילה הכוללת ל-70%. באופן דומה, גישה לשוק העבודה הישראלי ותנועה חופשית לשני העמים בין שתי המדינות גרם לאפקט דומה. תמריצים לא מוחשיים שהוצעו לפלסטינים יכולים גם הם להיות אפקטיביים. כך למשל, הכרה ישראלית בשורשים ההיסטוריים והדתיים של הפלסטינים בפלסטין ההיסטורית, או הכרה ישראלית באופיה הערבי והמוסלמי של פלסטין נמצאו כאפקטיביים.

תיבה 1: תפקידם של תמריצים בהגברת התמיכה הפלסטינית בחבילה של הסדר קבע

עשרת התמריצים האפקטיביים ביותר שהוצעו לפלסטינים, יוני 2016 - יוני 2018 % המתנגדים ששינו את דעתם והודיעו על תמיכה
1. שחרור של כל האסירים הפלסטינים הכלואים בישראל - 56%
2. פועלים פלסטינים ימשיכו לעבוד בישראל - 44%
3. הכרה ישראלית בשורשים ההיסטוריים/הדתיים של הפלסטינים בפלסטין ההיסטורית - 44%
4. הכרה ישראלית באופי המוסלמי והערבי של המדינה הפלסטינית - 42%
5. פליטים פלסטינים החיים כיום במחנות פליטים יקבלו אדמות/בתים במדינה הפלסטינית - 42%
6. תנועה חופשית של שני הצדדים בשתי המדינות - 40%
7. הכרה ישראלית בנכבה ומתן פיצויים - 39%
8. פלסטין כמדינה דמוקרטית - 37%
9. תמיכה של מרוואן ברגותי בחבילה - 34%
10. הכרה ישראלית באחריותה לבעיית הפליטים - 34%

באופן דומה, הכרה של ישראל באחריותה ליצירה של בעיית הפליטים ו/או התנצלות של ישראל בפני הפליטים על הסבל שחוו מאז 1948 יכולים לשנות עמדות של מיעוט ניכר מקרב אלו שהתנגדו לפשרה. לבסוף, גם המנהיגות משחקת תפקיד מפתח בהגדלת התמיכה הפלסטינית בפשרה: תמיכתו של מרוואן ברגותי בחבילת הסדר כוללת יכולה לשכנע שלישי מן הפלסטינים המתנגדים לשנות את עמדותיהם מהתנגדות לתמיכה.

בדומה לכך, גם בצד הישראלי סומנו תמריצים מוחשיים ושאינם מוחשיים שיכולים להגדיל את רמת התמיכה בחבילה כוללת שתשישם את פתרון שתי-המדינות ממיעוט גדול לכמעט שני שלישי מהציבור. רשימת התמריצים המוחשיים שנמצאו אפקטיביים כוללת את: פיצוי לישראלים-יהודים שנטשו רכוש בארצות ערב כאשר היגרו לישראל אחרי 1948, מתן אפשרות לכל יהודי לעלות להר הבית, שינוי ספרי הלימוד הפלסטינים ומחיקת

ביטויים מסיתים נגד יהודים, ברית הגנה עם ארצות הברית, וכן שלום, נורמליזציה ויחסים כלכליים עם מדינות ערב. שיתוף פעולה ביטחוני מתמשך עם הפלסטינים העלה את אחוז התמיכה הכולל לקרוב ל-60%. שילוב בין שני תמריצים כאלו יכול להגדיל את התמיכה בקרב הישראלים היהודים ליותר מ-60%. תמריצים בלתי מוחשיים, כגון הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית והכרה בקשרים ההיסטוריים והדתיים של היהודים לארץ ישראל נמצאו גם הם כבעלי השפעה משמעותית. תמיכה פומבית של מנהיגים, למשל נתניהו, בחבילת הסדר יכולה גם היא להוות תמריץ לשינוי עמדתם של כ-30% מאלו שמתנגדים לתוכנית.

תיבה 2: תפקידם של תמריצים בהגברת התמיכה הישראלית בחבילה של הסדר קבע

עשרת התמריצים האפקטיביים ביותר שהוצעו לישראלים, יוני 2016 - יוני 2018 % המתנגדים ששינו את דעתם והודיעו על תמיכה
1. יהודים יורשו לבקר בהר הבית - 47%
2. פלסטין תקיים קשרי ביטחון שוטפים כמו היום - 44%
3. פלסטין תכיר בישראל כמדינה יהודית ובקשרים ההיסטוריים והדתיים לארץ - 43%
4. פיצוי ליהודים שהגיעו מארצות ערב - 41%
5. פלסטין כמדינה דמוקרטית - 40%
6. ערביות של ארצות הברית, מצרים וערב הסעודית - 39%
7. שלום אזורי עם מדינות ערב - 37%
8. פלסטין תשנה את ספרי הלימוד ותסיר ביטויי הסתה - 35%
9. הכרה בשורשים ההיסטוריים והדתיים של היהדות - 35%
10. מתנחלים ישראלים יורשו להישאר בבתיהם כתושבי פלסטין - 35%

שיפור ההסכם

בסקר החמישי שערכנו בסדרה, אחרי שנתיים של ניסיונות, ערכנו ניסוי והכנסנו את שלושת התמריצים שזוהו כאפקטיביים ביותר בשני הצדדים אל תוך החבילה הבסיסית. אף אחד משלושת התמריצים לא שנוי במחלוקת, והם נתפסים בשני הצדדים כמצב שבו כולם מרוויחים, במקום מצב שבו האחד בא על חשבון השני:

- הבטחת האופי הדמוקרטי של המדינה הפלסטינית
- הבטחת ערביות של מדינות ערב ושל ארצות הברית
- נורמליזציה מלאה ושילוב רחב יותר של ישראל במזרח התיכון הערבי בעקבות ההסכם, בהתאם ליוזמת השלום הערבית

תוצאות הניסוי הראשוני העידו על הצלחה בתהליך המחקר: מחצית מהמדגם נשאל על פתרון שתי המדינות במתכונתו המשופרת, בעוד שלמחצית השנייה הצגנו את הפתרון במתכונתו הבסיסית. המתכונת המשופרת זכתה לתמיכה רבה יותר באופן מובהק. בקרב הפלסטינים, 42% תמכו בתוכנית המשופרת, גידול של חמישה

אחוזים לעומת התומכים בתוכנית המקורית; בקרב הישראלים, השיפור הוביל לראשונה לתמיכה של רוב מקרב הנשאלים: 53% - אם כי בקרב ישראלים יהודים בלבד נמדדה תמיכה של 45%. התוכנית המקורית, לעומת זאת, זכתה לתמיכה של 46% מקרב כלל הישראלים ו-39% בלבד מקרב הישראלים היהודים. מה שחשוב יותר, התוכנית החדשה הולידה תמיכה רחבה הרבה יותר בקרב ציבורים מרכזיים בישראל – למשל אלו המגדירים עצמם כאנשי מרכז, שם עלתה התמיכה מ-44% ל-58% אחוזי תמיכה בהשוואה בין שני חצאי המדגם. כמו כן נרשמה עלייה בקרב הגרעינים הקשים של המתנגדים האידיאולוגיים. בצד הפלסטיני נרשמו עליות זהות פחות או יותר בקרב קבוצות שונות, אך שינוי משמעותי באופן מיוחד נמדד בקרב משיבים דתיים, ובקרב הצעירים (18-22).

שינוי עמדות

בסקר האחרון ערכנו גם ניסוי נוסף כהמשך לניסוי הראשוני שהוצג להלן. לקחנו את שמונת התמריצים האפקטיביים ביותר מכל צד, חרגנו מהגישה האופטימית שמתייחסת רק לתמריצים החיוביים, והצגנו לכל צד את התמריץ המקביל שיוצג לצד השני. המטרה הייתה לשקף תרחיש מציאותי שבו כל צד יצטרך להתמודד עם התמריצים שיוצגו לצד השני ושאוּלִי יפעלו לטובתו, במקביל לתמריצים שיוצגו לצד שלהם. האם הסכם המבוסס על תמריצים מקבילים לשני הצדדים ישנה את הדינמיקה של התמיכה?

תיבה 3: צמדי תמריצים היוצרים סכום אפס

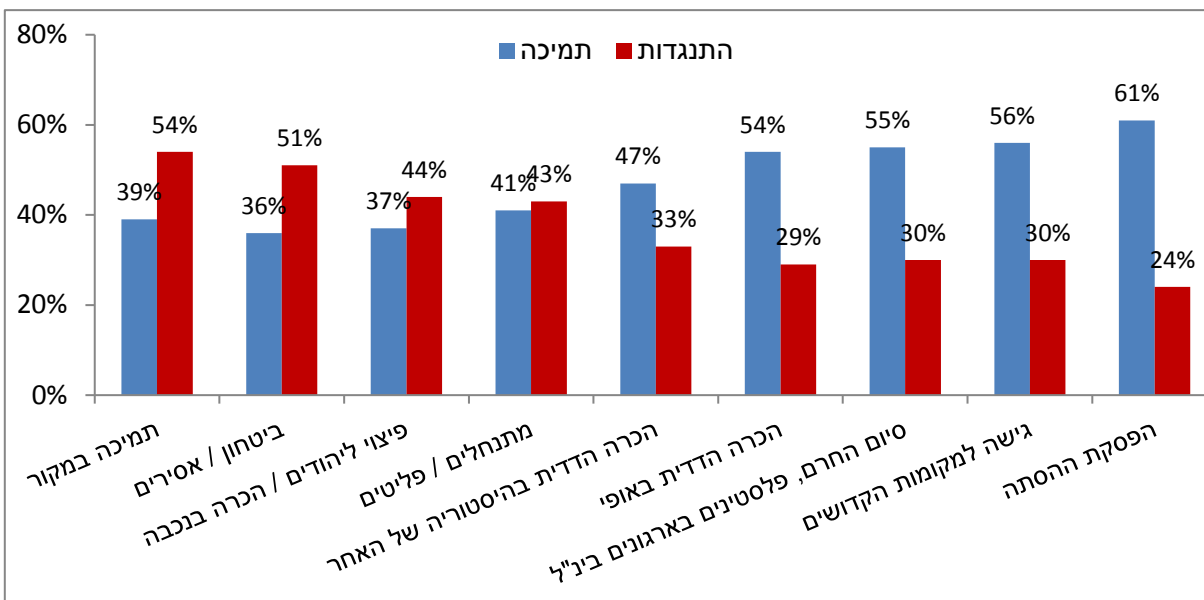
שמונה צמדי תמריצים שהוצאו לשני הצדדים, יוני 2018	
1.	שתי המדינות יכירו <u>בשורשים ההיסטוריים והדתיים</u> זו של זו ובקשר ההיסטורי לפלסטיין/ארץ ישראל
2.	פלסטיין תכיר באופייה היהודי של ישראל; ישראל תכיר באופי הערבי והמוסלמי של פלסטיין.
3.	מספר מוסכם של ישראלים, כולל <u>מתנחלים</u> יוכלו להתגורר כתושבי קבע בפלסטיין; מספר מוסכם של פלסטינים, כולל <u>פליטים</u> , יוכלו להתגורר כתושבי קבע בישראל.
4.	פלסטיין תקיים <u>קשרי ביטחון</u> שוטפים כמו היום; ישראל תתחייב לשחרר את כל <u>האסירים הפלסטינים</u> .
5.	יהודים יורשו לבקר <u>בהר הבית</u> ; ישראל תרשה לפלסטינים לבקר <u>באתרים הקדושים לאסלאם ולנצרות</u> בישראל.
6.	<u>יהודים מארצות ערב</u> יזכו לפיצוי על רכוש שאיבדו; ישראל תכיר בנכבה ו <u>תתנצל</u> על הסבל שנגרם לפליטים.
7.	פלסטיין וישראל ישנו את <u>ספרי הלימוד</u> שלהן וימחקו ביטויי הסתה נגד הצד השני.
8.	פלסטיין תשים סוף ל <u>קמפיין החרם</u> נגד ישראל; ישראל תסיר את התנגדותה לצירופה של פלסטיין לארגונים בינלאומיים.

הממצא הבסיסי קובע שצמדים אלו, המציעים רווחים לשני הצדדים מעבר לתבנית המוכרת של פתרון שתי המדינות, לא זכה להצלחה כמו תמריצים שניתנו לכל אחד מהצדדים. הצמדים הוצגו לכל המשיבים, ואחדים

מהם הצהירו שצמדי התמריצים יגבירו את הסיכוי שיתמכו בהסכם, בעוד שאחרים הצהירו שהצמדים יקטינו את סיכויי התמיכה שלהם. תוצאה זו נמדדה בשני הצדדים. לכן, בסקר שיקללנו את הגידול הסופי בתמיכה בהסכם אחרי הוספת אלו שעברו מהתנגדות לתמיכה או להיפך.

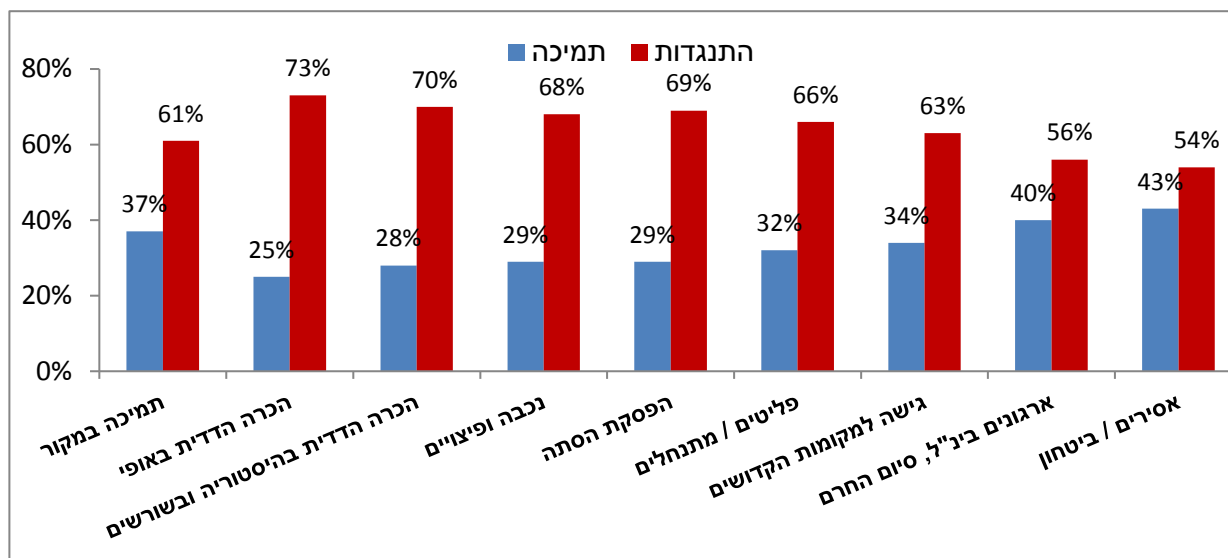
בקרב הישראלים, שישה מתוך שמונת הצמדים הגדילו את אחוז התמיכה הכולל, וארבעה מהם הצליחו לגייס תמיכה של למעלה מ-50%. הצמד המתייחס לשינוי ספרי הלימוד הפלסטינים והישראלים העלה את התמיכה ל-61%.

תרשים 5: תוכנית מקורית: תמיכה/התנגדות בקרב ישראלים יהודים בשילוב צמדי תמריצים, יוני 2018

בקרב הפלסטינים, צמדי התמריצים לא זכו להצלחה: רק שניים מהם הצליחו להגביר את התמיכה מעבר לרמת התמיכה בתוכנית המקורית, אך לא בהפרש מובהק. כמו כן, בכל המקרים, רמת ההתנגדות נשארה גבוהה מרמת התמיכה. ובכל זאת, הממצאים מאששים מה שנמצא בניסויים קודמים – צמד התמריצים האפקטיבי ביותר הוא זה המתייחס לשחרור האסירים הפלסטינים.

תרשים 6: תוכנית מקורית: תמיכה/התנגדות פלסטינית בשילוב צמדי תמריצים, יוני 2018

סיכום והמלצות

הגורם המכריע ביותר המוביל לירידה בתמיכה בפתרון שתי המדינות הוא תפיסתו של ההסדר כבלתי ישים. כאשר בחנו את הסיבות לתפיסה זו, מצאנו היבטים שונים בשני הצדדים: בקרב הישראלים, התחושה של שביעות רצון יחסית מהמצב הקיים מעודדת אדישות. בקרב הפלסטינים, התחושה שההתנחלויות התפשטו יותר מדי ותחושת הנטישה על ידי ארצות הברית (ובמידה הולכת וגוברת גם על ידי העולם הערבי) מובילות למסקנה שאין עוד תקווה.

שני אלו ניתנים לשינוי: תוכנית השלום בהובלת ארצות הברית צפויה להתפרסם ולהזכיר לישראלים שאפילו הנשיא האמריקני מאמין שפתרון הסכסוך נמצא בעדיפות עליונה ואינו יכול להידחות לנצח.

מבחינת הפלסטינים – קשה להאמין שהתוכנית תציע עצמאות וריבונות של ממש, אך זו תהיה הזדמנות להגיב על ידי הגשת תוכנית מהסוג הנכון כל עוד הנושא זוכה לתשומת לב. רכיבי התוכנית הבסיסיים יכולים להיגזר מהסעיפים שנמצאו כבעלי תמיכה גורפת במחקר זה.

חשוב להגביר את האמונה שהפתרון אכן ישים.

מעבר לזה, שתי סוגיות נוספות ראויות לתשומת לב: כל התפתחות אזורית שתתרום להגברת הסיכוי להגעה להסדר או ליישום מוצלח של הסדר צריכה לעמוד בראש סדר העדיפויות. חיזוק המוסדות הפוליטיים הפלסטינים וכן מוסדות חברה אזרחית יכול לתרום באופן הבא: מהלך כזה יעניק רווח מיידי גדול יותר לפלסטינים, אך גם יחזק את הסיכויים לתמיכה בהסדר שלום עתידי הן בצד הישראלי והן בצד הפלסטיני. בכל מצב שיווצר, חיזוק כזה יחזק את קיימותו של הפתרון.

ההמלצה האחרונה נוגעת להמשך מחקר וחיפוש אחר תמריצים שיהיו מקובלים על שני הצדדים. המחקר שלנו ימשיך בתהליך זה באמצעות סקרים וניסויים המבוססים על ניתוחי מדיניות. ככל שנוכל לשלב יותר רעיונות חדשים בתוכנית הישנה, או להתאים אותה כך שתתפס כמועילה יותר לשני הצדדים, כך גדלים הסיכויים שמנהיגים בעלי חזון בעתידי יוכלו למצוא יסודות לביסוסו של הסכם שלום.

הסקר הפלסטיני-הישראלי המשותף נערך על ידי המרכז הפלסטיני למדיניות ולמחקרים ברמאללה, בשיתוף עם המכון הישראלי לדמוקרטיה ומרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום באוניברסיטת תל אביב. הסקר נערך במימון האיחוד האירופי, נציגות הולנד ברמאללה ו-UNDP/PAPP בשם נציגות יפן בפלסטין. חמישה סקרי דופק משותף נערכו בין יוני 2016 לבין יוני-יולי 2018. המדגם מקרב הפלסטינים נע בין 1270 ל-2150 בוגרים שהשתתפו בריאיון פנים אל פנים בגדה המערבית, במזרח ירושלים וברצועת עזה. המדגם הישראלי נע בין 900 ל-1600 ישראלים, תוך דגימת יתר של מתנחלים וערבים בחלק מהסקרים. טעות הדגימה המרבית נעה בין - 2.5% ל- 3%.

בסקרים נבחנו הפרטים של הסדר שלום כולל, תמריצים שיכולים לשנות את דעתם של מתנגדים, תפיסות לגבי הצד השני, רמות חוסר אמון ופחד מפני האחר, ותרחישים חילופיים לפתרון שתי המדינות, כולל מדינה אחת עם ובלי שוויון זכויות לכול, וקונפדרציה של שתי מדינות.

הסקרים תוכננו ונערכו תחת פיקוחו של ד"ר ח'ליל שקאקי, מנהל המכון הפלסטיני למחקר, ואליד לדאדווה, מנהל יחידת הסקרים של מכון המחקר הפלסטיני, ד"ר תמר הרמן, המנהלת האקדמית של מרכז גוטמן למחקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה, וד"ר דליה שיינדלין וד"ר אפרים לביא ממרכז תמי שטיינמץ.

המרכז הפלסטיני למחקרים ומדיניות

ת.ד. 76, רמאללה, פלסטין

טל': +970-2-2964933

פקס: +970-2-2964934

pcpsr@pcpsr.org

www.pcpsr.org